

פרשת בשלח

שְׂמַח מִצְרַיִם בְּצִאתָם בִּי נִפְלֵא פְּחָדִם עֲלֵיהֶם (תהלים קה לח):

אֲרֵץ פְּלִשְׁתִּים בִּי קָרוֹב הוּא בִּי אָמַר
אֱלֹהִים פֶּן יִנְחַם הָעַם בְּרֵאתָם מִלַּחְמָה
וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה, דלכאורה יש לדקדק, דהיה
לו לומר "ויהי בצאת ישראל ממצרים" וכו',
ושם פרעה לא יזכר עוד. אך נִלְמָד לנו הכתוב
שפרעה שִׁלְחָם וּלְחָה אותם כמשלח בניו
אהוביו ועושה להם לוייה. והוא ענין שמח
מצרים בצאתם שאמר הכתוב.

ועם זה ידקדק אומרו ויהי בשלח פרעה
את העם על כלל (מארו"ל) [שאמרו רבותינו
ז"ל] (מגילה י"ג ויק"ר פר' שמיני) שכל מקום
שנאמר ויהי הוא לשון צער. ולזה אמר ויהי
בשלח, ונמשך עם אומרו ולא נחם אלהים
דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר
אלהים פן ינחם העם.

וקודם נבאר - לפי פשוטו - מאמר כי
קרוב הוא, וְלִיָּשֵׁב היאך תהיה נתינת הטעם.
ורשיי ז"ל פירש "זונה לשוב" וגו'. ולפי
פירושו של רבנו ז"ל, יותר היה נכון לסדר
מאמר "כי אמר אלהים" קודם שיאמר "כי
קרוב הוא" וגו', שזהו התחלת הענין: "כי

דוד המלך ע"ה הודיענו מתחבולות
המצריים ומעורמותיהם, שאחרי ראותם כי
נצחו - עשו עצמם אוהבים, כי כן מנהג האויב
- אחר עשותו כל מה שיכול ולא יעלה בידו
כלום, אזי שב לאוהב מבחוץ, וּבְקִרְבוֹ יִשִּׁים
ארכו³⁷². הוא שאמר שמח מצרים בצאתם,
שעשו עצמם כשמחים ביציאת ישראל,
למה? כי נפל פחדם עליהם ולא יכלו לעשות
מאומה, ועל ידי כן נעשו אוהבים בעל כרחם
שלא במובתם.

ועוד יש לפרש שרוצה לומר, שִׁתְּחַלְּהָה
- עם היותם רוצים לשלחם - היה בעל
כרחם, וזה במכות הראשונות שהיו חוץ
מגופם. אכן כיון שהגיעה המכה עד נפשם,
שמחו ביציאתם. וזהו שאמר שמח מצרים
בצאתם, למה, כי נפל פחדם - של המצריים
- עליהם, על עצמם. שתחלה, היה פחדם על
קנינכם, אך עכשיו נפל פחדם על עצמם ממש,
ולזה שמחו בצאתם:

הקודם מבואר בפסוק (יג יז) וַיְהִי בַשְּׁלַח
פְּרָעָה אֶת הָעָם וְלֹא נִחַם אֱלֹהִים דְּרָךְ

אמר אלהים פן ינחם העם, ואחר כך יתן טעם למה ינחם - "כי קרוב הוא". ויש לַיִשָּׁב על דרך "תנא והדר מפרש" (ב"ק יג):

אך חוץ מפירוש רבנו ז"ל, נראה שיש פשט אחר: שאומרו כי קרוב הוא, הוא סבה לַמָּה שִׁינַחֵם דרך פלשתים. ומה היא הטובה שבה עד שיצטרך ליתן סבה למה לא נחה אותם דרך ארץ פלשתים, לזה אמר "כי קרוב הוא", ו[היא] דרך יותר טובה. וכן פירש הרמב"ן ז"ל. אך לא נחה אותם בה, כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה זהו פשוטו.

ועם מה שנתבאר, נוכל לפרש שאומרו ויהי - וי היה - בשלח פרעה את העם [ולא אמר 'בצאת ישראל' - הוא כדי לרמוז ששלחם פרעה בכבודו ובעצמו דרך לַיִיָּהּ וְחָפְהָ] ועשה להם כל הכבוד הזה. [ולמה [אמר כן] לרמוז] שעל ידי כן [ומחמת זה] - וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנְחָם הָעָם, [ואלמלא] [שאיאלמלא] שעשה להם פרעה את כל הכבוד, לא יעלה בדעתם לחזור אצלם, כי איך יברחו מהאויב הקטן לאויב הגדול. אך על ידי הכבוד שכבדם פרעה [ששלחם דרך כבוד], על ידי כן ימלאם לבם ללכת אצלם, כי יאמרו שיעשה להם טובה, וכמו שנאמר (במדבר יא ה) וזכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו', שהמקום שיחיה בו האדם בטוב - יזכרהו תמיד. ולזה, שלוח

פרעה לישראל בְּטוֹב - היה מכשול להם שיחזרו למצרים, ולכן אמר ויהי בשלח פרעה כאמור:

אך צריך להבין אומרו וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (יג יח), היאך יהיה [בזה] נתינת טעם [לשלא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים]. אכן נראה לפרש בשני הענינים שזכר רש"י [בביאור 'חמשים': או פירושו: מזינים, או פירושו: אחד מחמשה יצאו, לומר שישראל היו קרובים ונחמים להתפתות לחזור למצרים, ולא היתה עֵדוּן אמונתם חזקה, ש[הרין] יצאו מזינים ולא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו³⁷³ וסמכו על כלי זינים. ולא היה מן הראוי לעשות כן, אף כי האדם צריך להעזר בטבע כענין שכתוב (משלי כא לא) "סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה", מכל מקום 'בצאת ישראל ממצרים' שהיתה קִלְהָ חוץ מן הטבע, אין ראוי להעזר בכלי זיין. ולזה - מהיותו יתברך יודע כי כן - וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִישְׁתִּים. ועל דרך 'אחד מחמשה יצאו', יתפרש גם כן על הדרך הזה עצמו, שמִּמָּה שאבדו מהם ארבעה חלקים, משם תדע רוב אדיקותם במצרים, שלא היו רוצים לצאת, להיותה 'כגן ה' בארץ מצרים'³⁷⁴.

ועוד יש לפרש: העם הוא ערב רב, וי היה ששלח פרעה את העם הוא הערב רב, כי על ידי כן וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִישְׁתִּים, כי קרוב הוא הערב רב באמונה,

הפקידה הכפולה מורה שאפשר שיצאו קודם זמנם, וזה יתכן רק עם הגואל האמתי:

וה' הִלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וַלַּיְלָה בְּעָמוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לְלֶכֶת לַיְלָה יוֹמָם וַלַּיְלָה (יג כא). מאמר הדרך - בָּהָא הַיְדִיעָה - ירמוז ענין נכון, כי [מעם] רבוי ההשגחה לדור ההוא [יותר] מכל באי עולם, יען כי המה הדור הראשון בְּאֵמוּנָה והם התחלה לכל הדורות, ועל ידי רבוי הנפלאות שנעשו להם - יִשְׁרוּ עַצְמָם לְאֵמוּנַת ה' יתעלה. ולזה אמר זה: הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ - הדרך הישר, וזהו דרכו של ה' יתעלה בעבודתו ובמצותיו.

ויעיר גם כן על ענין אחר שאמרו רבותינו ז"ל (במדבר רבה פ"ג סו"ט כג), שמי שהיה חוטא - היה הענין נקפל מעליו וחמה זורחת עליו, ובזה היו כלם מתייראים לחטוא ולא יטו מן הדרך הישר, וזהו לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ:

לֹא יָמִישׁ עָמוּד הָעָנָן יוֹמָם וְעָמוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעָם (יג כב). לכאורה הוא יתר. אכן נראה שבא להודיענו כי לא-לבד בזמן שהיו מהלכים היה הענין [מצוין], כי אף בזמן שהיו חונים 'או חֲדָשׁ או ימים³⁷⁵ - לֹא יָמִישׁ עָמוּד הָעָנָן יוֹמָם וְעָמוּד הָאֵשׁ לַיְלָה, כי היה להם בו תועלת אף שלא בזמן הליכתם, כמאמר רבותינו ז"ל (ברייתא דמלאכת המשכן מובאת בילקוט סוף פרשת פקודי ובתוספות שבת כב: ד"ה וכו') שהיה מאיר להם בחדריהם:

ונוח לחזור לסורו. לזה אמר: וְחַמְשִׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, לומר: תדע לך כי-כן שאין החששא אלא מפני הערב רב, כי ישראל - המישה חלקים מתו, ונצרפו כצרוף הכסף, ואין לחוש אלא מפני הערב רב. ונוכל לפרש פן ינחם העם וגו' ושבבו מצרימה, שישוכו הם עצמם - [הערב רב] - להיות מצר׳ים בראותם מלחמה [מן הטעם האמור, כי רק זמן קרוב וקצר עבר מאז שנכנסו באמונה]. ונוכל לפרש בזה דרך דרש: אומרו כי קרוב הוא - חוזר אל העם, שהעם - מקרוב נשתקעו באמונה, וקרובים אל ההסרה:

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף וַיֹּסֶף עִמּוֹ בִּי הַשְּׁבַע הַשְּׁבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת עֲצָמוֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם (יג יט). [צריך לבאר] הכפל [של השבועות]. גם כפל הפקידות. הענין, כי יוסף היה מְסַפֵּק אם יצאו ישראל בזמנם או שלא בזמנם, ולזה כָּפַל הַשְּׁבִיעוֹת: על כָּפַל הַפְּקִידוֹת, לומר: הן תהיה הפקידה בזמנה, הן קודם זמנה - והעליתם את עצמותי מזה אתכם.

והוא גם כן ענין מאמרם ז"ל (רבה פ"ג ופ"ה, וסוטה יג. תוס' ד"ה סרח בת אשר וילקוט בראשית רמז ס"ד) שִׁמְיָן הִיָּה בִידָם, שֶׁהַגּוֹאֵל שִׁיאֵמַר פְּקִידָה כְּפֹלָה הוּא הָאֵמֶת. וצריך להבין מהו שִׁמְיָן זה, כי רחוק שיהיה הדבר מִקְרָה בלא טעם. ועם מה שפירשנו [אתי שפיר, כי]

רכבו דהיינו בניו ובניו ביתו. ואחר כך, על ידי כן - ואת עמו לקח עמו, בני משפחתו ובני עמו. ואחר כך - ויקח - פתה בדברים³⁷⁶ - שיש מאות רכב בחור כורתי בריתו, וממילא נמשך עמהם וכל רכב מצרים. ואחר כך כשראה כי-כן, עשה עליהם מְמַנִּים שלא יחזרו בהם, וזהו ושלישים על כל. והנה בתחלה באו בפה רך, ולבסוף בפרך:

ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים (יד, י א). קצת קשה, דהו תרתי דסתרן [מחד מאמינים וצועקים לה, ומאידך מתריסים המבלי וכו']. ונראה שכתות היו בישראל: מהם - ויראו מאד ולא ידעו מה לעשות בראותם שפרעה הקריב. ואומרו הקריב, פועל יוצא, שעל ידי שנתקרב הוא - קרבו כל המצריים, שבראותם המלך קרב - בָּלֶם קָרַב בו ויאתיון³⁷⁷. וזהו ופרעה הקריב. ואז: מהם - ויראו סתם, מהם - ויצעקו בני ישראל אל ה' שהיו מתפללים לאל, מהם - קראו תגר ויאמרו המבלי אין קברים במצרים וגו'.

באופן שנתחלקו לג' כתות: צדיקים גמורים, ורשעים גמורים, וכינוניים. ולזה, משה רבנו ע"ה השתיק כל כת מהם: כנגד הכינוניים שנאמר עליהם ויראו מאד -

ואמר פרעה לבני ישראל נבקים הם בארץ סגר עליהם המדבר (יד ג). תיבת סגר קשה, כי לא פורש מי הוא הסוגר. ורש"י ז"ל פירש, עין עליו. ויש לפרש שחוזר על בעל צפון, כי בעל צפון - בכחו הרע, שנשאר מכל אלהי מצרים, כזה [הכת הרע] גם כן סגר עליהם המדבר:

ואמר וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואפבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' ונעשו בן (יד ד). לומר, שמלבד התחבולה הזו שאעשה להם, עוד זאת: אחזק את לב פרעה ורדף אחריהם. וביאר אחר כך אופן החיזוק כיצד נעשה.

ואמר: ויגד למלך מצרים כי ברח העם, כי מן השמים הוציאו קול שישראל בורחים הם, כי כן שמעו מהם כי אין להם כח לעמוד לפני המצריים, ולזה ויהפך לבב פרעה ויעבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (יד ה), ובדרוש לשכת הגדול פירשתי לשון רש"י יעין שם:

ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו. ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על כלו (יד ו). הכפל והשנוי ושכבר אמר שלקח את עמו וזה כולל כל מה שהזכיר אח"כ: בחור וכו'. ועוד, שתחלה כללם ואח"כ שנה ופירטם, להודיענו תחבולה שעשה פרעה: תחלה - ויאסור את

377. ע"פ ישעיה מא ה.

376. ע"פ פס"ז חקת (קכג) ורש"י ויקרא (ח ב) ובמדבר כו יח.

וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנִטְּה אֶת יָדְךָ
עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֵאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ
הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה (יד טו), שִׁכְנְסוּ בַיָּם - ואחר
כך יַעֲשֶׂה יְבִשָׁה, וזהו מַעֲשֶׂהָם (הטוב אשר
יעשו), כי הן עתה אינם ראוים לעשות להם
נסים, כי המה היו 'גוי מקרב גוי' (דברים ד לד),
ואמרו רז"ל (ויק"ר פר' כג וזוהר הקדוש ח"ב דף קע):
"מה אלו עובדי עבודה זרה - אף אלו עובדי
עבודה זרה", ועל ידי אמונה זו - נעשו להם
נסים.

והוא מאמר הכתוב (תהלים קיד א) **בַּצֵּאת
יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְוִיָּה הִיְתָה
יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּשְׁלֹתָיו**. אמר,
שֶׁבַצְאֵת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, היו בית יַעֲקֹב
מכלל עם לְוִיָּה, "מה אלו - אף אלו" [כנ"ל].
ונקראו המצריים 'עם לְוִיָּה' אפשר (מחמת)
היותם פְּלֶם מלחשים ומכשפים, ולְוִיָּה מלשון
חז"ל (פסחים נא) "לְוִיָּה עליהם כל המדינה".
ואמר, שבמה נתקנו והוכנו לעשות להם
נסים? היתה יהודה לְקִדְשׁוֹ, שקידשו שם
שמים לירד לים, וישראל - ממשלותיו של
הקב"ה. ועל ידי כן הים ראה ויגוס הירדן
ישוב לאחור וגו'. ועוד פירשתי בפסוקים
אלו בסדר ההגדה בדרוש לשבת הגדול יְעִין
שם:

וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה מַה תַּצַּעַק אֵלַי
דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ (יד טו). במדרש
(שמ"ר כא ה) אמרו: **כִּדְאֵי הִיא הָאֲמוּנָה
שֶׁהָאֲמִינוּ בִּי - לְקִרְוֵה לָהֶם הַיָּם**. ופירשנו
לעיל שעל ידי שירדו לים והוא מלא על כל
גדותיו והאמינו בה' - היא (הזכות) שעמדה
להם. וזהו מה תַּצַּעַק אֵלַי, שהתפְּלָה לבד לא

אמר אֵל תִּירָאוּ. כנגד הקורים תגר ואומרים
המבלי אין קברים במצרים - אמר: התיצבו
וראו את ישועת ה' אשר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם,
לומר: התיצבו באמונתכם ולא ימעדו
רגליכם. וכנגד הצדיקים הצועקים אֵל ה' -
אמר: ה' יִלָּחֶם לָכֶם ואתם תחרישון מְזַעֲק
אל ה', כי מְרַפֵּים אתם את כל ישראל מןחמת
פחדכם ויִירָאתֶכֶם:

והוא עצמו מה שתמה הכתוב באומר
(יד טו) **וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה מַה תַּצַּעַק אֵלַי
דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ**, ולכאורה
קשה, מה זו תמיהא "מה תצעק" והם עומדים
בצרה גדולה, ולמי יצעקו אם לא לה'. אך
הענין כמו שנתבאר, כי התפְּלָה - בעת הזו
שישראל בסכנה גדולה - היא גורמת להם
מורך לבב הרבה, ואין עת לעמוד בתפלה.
ולזה אמר מה תַּצַּעַק אֵלַי, דבר אֵל בני
ישראל ויסעו.

ועוד נראה ולפרש מה תַּצַּעַק אֵלַי,
דְּבַר וְגו'!, שקפידתו יתברך על משה - אחר
שהוציאם לישראל ממצרים בכח גדול וביד
חזקה - [מצאה מקום לְנוֹה, כיון על ידי עמידתו
בתפְּלָה יִרְאֶה כאלו ח"ו סר כחו מעליו. אבל
דְּבַר - בכח גדול - אֵל בני ישראל להראותם
כחך הגדול למען כך יאמינו לעולם, ויסעו:

ועוד יש לפרש מה תַּצַּעַק אֵלַי, הודיענו
כי אין נאה לאדם להתפלל על כל צרה שלא
תבא, עד שיקדים לעשות איזה מעשה טוב,
כי העקר הוא המעשה. ולזה אמר מה תַּצַּעַק
אֵלַי, דבר אֵל בני ישראל ויסעו, שיסעו [מפח]
אמונתם, והוא (הוא) המעשה הטוב, ועל ידו
יגאלו. ואופן הנסיעה:

תועיל, אך דבר אל בני ישראל ויסעו, ועל ידם יבקע הים:

והוא אומרו (תהלים קיד א) **בצאת ישראל ממצרים:** אמר, בשעה שיצאו ישראל ממצרים - לא היו כדאי ליעשות להם הנם, יען כי **בית יעקב** היה **מעם לוּעז**, שהם עצמם מאותו העם, כמאמר רבותינו ז"ל (וזהר הקדוש ח"ב קע) "גוי מקרב גוי", ולועז נוטריקון לוי עבודה זרה. אך על ידי שהיתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו, שקידשו שם שמים, על ידי כך הים ראה ויגוס הירדן יסוב לאחור.

וקצת קשה: ירדן מאן דכר שמייה כאן? ונראה לפרש, שהים ראה שעתיד הירדן שיסוב לאחור, וקרא - תנא והדר מפרש: הים ראה ויגוס, ומה ראה? ראה שהירדן עתיד (שיסוב לאחור), שישוב לאחור עם זכות התורה - שהיה עמהם הארון, ועל ידי כן - אף שעכשיו לא היה בידם זכות - צפה [הים] למרחוק [לזכות העתיד שיקבלו את התורה], ועל ידי כן נקרע הים, וכמו שנאמר (ג יב) "בהוציאך את העם ממצרים, תעבדון את האלהים על ההר הזה", שאמרו רבותינו ז"ל (ש"ד ג, ורש"י על פסוק זה) ששאל משה באיזה זכות יגאלו [ויצאו ממצרים, ונענה מחקב"ה: "דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידים לקבל את התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים" (לשון רש"י)].

ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וינשם את הים לתרבה ויבקעו המים

(יד כא). צריך להבין למה צריך הוא יתברך לרוח קדים, הקצור קצרה ידו ואם היה רוח קדים מביא הדבר לידי גמר - ניחא, אך ידוע נאמנה כי לא יועיל. אך הענין, להודיע ולהודיע כי הוא יתברך יחפוץ בטבע, וכל דבר שיכול לעשותו בטבע - אפילו חלק מאלפי - (הניאות) [הנאות]: יעשהו על ידי הטבע, ואחר כך עושה על ידי נם.

ובזה ראיתי למפרשים (רד"ק ורלב"ג) על פסוק (מ"ב ו) **ויקרב עין וישלך**, שהעין נכנס בתוך נקב שבברזל, ועל ידי כך עלה הברזל. והוא נכון, דאי לאו הכי, אין טעם לעין. הרי שאף שיכול ברוך הוא להעלות הברזל בלי שום המצאה, כיון שיכול לעשות קצת דבר - עושה, כי לא ירצה ה' לשנות המנהג הטבעי אם לא כשמוכרח.

והוא אצלי אומרו (שופטים ה כג) **כי לא באו לעזרת ה', לעזרת ה' בגבורים.** והוא לשון קשה, שיאמר עוזר על העוזר האמתי. אבל עם מה שכתבנו הוא נכון, שכלפי שירצה ה' בטבע - כל שירכו הגבורים הלוחמים, יתקרב הדבר אל הטבע, והרי זה כאלו עוזר לו יתברך.

והכפל [לעזרת ה' לעזרת ה']: דרך דרש, כי לא עזרו לא במלחמה וגם לא בתפלה. וכן "ויעזור לו אבישיו" (ש"ב כא יז) שפירשו ז"ל (פנהרין צה. ורש"י על פסוק זה) שְׁעִזְרוּ בְּתַפְלָה. ולזה אמר **כי לא באו לעזרת ה' [למלחמה]**. ועוד, שלא עשו עזר אחר [לעזרת ה'] - בגבורים שבהם להתפלל, ולכן היה עליהם הכעס כל כך:

אז ישיר משה ובני ישראל את

רבה ג א) **טעם למה לא נגלה שם המפורש לבני אדם**, ועשו משל על זה ממלך שלא היה רוצה לתת לבניו כלי זיון, פעם אחת בקשו ממנו לתת להם כלי זיון, וצוה לתת להם חרבות של עופרת-מִלְּאֵשׁ, נראה להם כשל ברזל. יום מוימים, נתקבצו לאכול ולשתות, שנתו ונשתכרו ויקומו לצחק. מיד צמחה מריבה ביניהם, עמדו והכו זה את זה בחרבות שבידיהם, ולא הוזק מהם שום אחד, אז אמר להם המלך: "הלא זו עצתי, הנה אם היו חרבות של ברזל, לא נשאר מהם אחד". כן הדבר, אלו נמסר שם המפורש לכל - היו בני אדם מזיקים זה את זה בו:

והוא מאמר הכתוב **ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים** (תהלים ח ב). והוא קשה ההתוך, אך עם מה שכתבנו - מובן על דרך זה: אמר ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, כמה אדיר שמך ופועל לאין קץ בכל הארץ, אשר על כן תנה הודך על השמים, לא תתנחו לבני אדם חסרי-שכל, כי יחריבו העולם בו, אך תנה אותו על השמים אשר המה גבורי-כח לעמוד על נפשם, ואין ביניהם קנאה ותחרות.

באופן כי זאת מפעולות שמו יתברך - לפעול בעולמו אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו³⁷⁸. ולזה אמר ה' איש מלחמה, ובמה עושה מלחמה? בשמו:

הַשִּׁירָה הַזֹּאת לֵה' וַיֹּאמְרוּ לְאִמְרֵי אֲשִׁירָה לֵה' בִּי גֵּאָה גֵּאָה סוֹס וְרִקְבּוֹ דָּמָה בָּיָם (טו א). נראה שהוא מְכוּן לְמֵאמֵר רז"ל (שמות רבה פ"ט) **שֵׁאִין אָמָה נּוּפֶלֶת עַד שֵׁנוּפֵל שֵׁר שֵׁלָה, כְּמָה דָּאֵת אִמֵּר** (ישעיה כד כא) **יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמְרוֹם בְּמְרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאָדָמָה בְּאָדָמָה**. וזהו שאמר סוס ורוכבו - שהוא השר, שהוא כרוכב שמנהיג הבהמה לכל אשר יפנה.

וזהו עקר שמחת ישראל, להיות שתתקלה והנה מצרים נוסע אחריהם, ופירשו רז"ל (תנחומא ורשי" על פסוק זה) **שֵׁהוּא שֵׁר שֵׁל מְצֻרִים**, ולכן היו ישראל עונים אחריו של משה - על כל דבר - **"אשירה לה' כי גאה גאה"** וכו' כדאיתא בסוטה (דף ט) **"עין שם"**.

ולכן גם מרים ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. ונראה שגם מרים אמרה כל השירה עם הנשים, אלא שהיא למדה לנשים לענות אחריה "שירו לה' כי גאה גאה" על כל דבר ודבר, כמו שעשה משה אחיה. וזהו **"כי גאה גאה"** [כפול]: על השר, ועל האדם הנסבך בו. וכן נראה מהתרגום **"אִיתְגָּאֵי עַל גִּיתְגָּיֵא"** - שהוא הִשָּׁר:

ה' איש מלחמה ה' שמו (טו ג). פירש"י ז"ל שמלחמותיו לא בכלי זיון אלא בשמו, וצריך להבין איך תהיה המלחמה בשמו. ומבואר הענין כמה שאמרו במדרש (קהלת

מקום גם לגוף יגיע לו תועלת [מהתורה] לשמור לו בריאותו. והוא שאמר (משלי ג ח) **רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך**. ואם נעלם ממנו טבע הדברים, הרבה טבעים נעלמו מעיני כל חכמי-לב כטבע האבן השואבת הברזל, והרבה דברים.

לזה אמר כל המחלה וגוי לא אשים עליך, ולא בדרך מתן שכר, [אלא] בדרך סגולה, כי אני הי - המצות שנתתי לך - אני ה' רופאך בהם. וענין הרפואה היא, כי האדם בטבע מוכן לכל הרעות המתרגשות בעולם, ועל ידי התורה סר ממנו הטבע ההוא ונעשה בריה חדשה לא ישיגנה רע, כענין שאמרו (שמות רבה א לא) **במשה רבנו ע"ה שנעשה צוארו כעמוד של שיש**, כן בקרוב לכל הצדיקים והחסידים - סר מהם הטבע המקבל ההפסד, ויהיו שמורים מכל רע.

והוא עצמו ענין אומרו (משלי ג טז) **אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד**, וענין כי כי ירבו ימיו ויזיפו לך שנות היים (שם ט יא), שהכל בטבע מחדש מהאל המחדש הכל ברוך הוא, וכענין אומרו (ישעיה מג ב) **כי תעבור במים אתך אני ונהרות לא ישטפוך כי תלך כמו אש לא תכוה ולאבה לא תבער כד, וכמו שפירשתי בחלק ב' דרוש ח' ממאמר חסד ואמת יענין שם. [זה פירוש א']:**

ועוד יש לפרש כי אני ה' רפאך כמו שאמרו רז"ל (ע"ז ג) **הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים**, דהיינו שיש חולאים שאדם מביאם על עצמו בפשיעתו, והוא אומרו (תהלים קו יז) **אזילים - מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו**, והוא כפול. אך יאמר

ועוד יש לפרש כמה שכתב רד"ק ז"ל במזמור "לה' הארץ ומלואה" (תהלים כד א), שתחלה אמר **ה' עוזו וגבור וגו'** ואחר כך אמר **ה' צבאות וגו'**: שבגולם הזה - עושה מלחמה בַּחֲרָבוֹת, ולעתיד לבוא - וכתתו חרבותם' וגו'. עד כאן דבריו. וזהו שאמר ה' איש מלחמה - בעולם הזה, ולעתיד לבא - ה' שמו:

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים וגוי ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (טו יט). צריך להבין מה חדש בזה שלא אמרו מקודם. אך נראה כי בא להגדיל הנם: והוא, שבזמן אחד - אלו טובעים בים ואלו מהלכים ביבשה. וזהו "כי בא סוס פרעה ורכבו ופרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים", שבזמן שוישב ה' עליהם את מי הים - באותו זמן עצמו בני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים.

והוא שאמר (לעיל טו ו) **ימינה ה' נאדרי בכת ימינה ה' תרעץ אויב**, שבזמן שימינה נאדרי בכח, באותו זמן עצמו תרעץ אויב:

ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך (טו כו). הקושי ושאם לא ישים מחלה, מה צורך יש ברפואה נפר, וכבר פירש"י ז"ל. ומה שנראה בעיני, כי הודיענו דבר יקר: **כי עם [היות] התורה אלהית וכל מצוותיה אינם אלא תרופה לנפש**, מכל

וכנראה שזו כַּנְנָה רז"ל שאמרו (בסנהדרין קא.): **לֹא אִשִּׁים, וְאִם אִשִּׁים - אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ**, ורוצה לומר שאם אִשִּׁים על ידי שיחמאו, אם יחזרו בתשובה אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ. ויהיה כפי זה נתינת טעם של כִּי, בדרך קל וחומר: שהמִרְפָּא החולי שהיה, מכל שכן שישמור הכריא [שלא יחלה בו].

וכפי דרכנו [יתפרש מאמרם ז"ל לפי שני הפירושים שכתבנו כך: לפירוש ראשון, יאמר] שאם אִשִּׁים מִמְּבַע־הכולל שיחלה האדם על ידי פשיעתו לאל יען שכל המבעים מאתו, אם יהיה זה - אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ [בדרך סגולה ע"י המצווה שנתתי לך]. או [לפירוש שני שכתבנו, נאמר] שחז"ל לא דקדקו בלשונם [לומר "ואם תשים" אותם על עצמך בפשיעתך כגון צנים פחים] ונקטו לשון הפסוק "אִשִּׁים". ולשון הגמרא מוכיח כפירוש הראשון, וניחא מה שדקדק מהרש"א³⁷⁹ שם. יַעֲזֹב שם:

וְדו"ק:

[ש]משני דברים [יתייסרו האוילים]: א' מדרך פשעם - שפשע מעצמו³⁷⁹, או מעונותיהם יתענו - ויחלו³⁸⁰, וכמו שכתבתי בדרוש י"א.

ועל זה קאמר כִּי אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ, שאף שיבואו מצד הטבע [מחמת פשיעה שפשעת בנופך ולא מחמת עונותיך] - אֲנִי אִמְלֹךְ מהם. ולזה אמר כִּי שהוא נתינת טעם, [לומר] כִּי: אם ירפא החולאים שבאו בפשיעה [כמו שאמר אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ], מכל שכן שלא יבואו החולאים מאתו [וזהו לֹא אִשִּׁים עֲלֶיךָ].

ועל זה כַּנְנָה רז"ל (בבא מציעא קז) שאמרו **וְהַמִּיר ה' מִמֶּךָ כֹּל חוֹלֵי** (דברים ז טו) - זו צינה, ויש אומרים זו העין [הרע]. וקצת קשה דחולאים רבים בעולם, ולמה יציל רק מאלו ולא מזולתם חז"ן? אלא לומר שלא ייעד בהסרה אלא חולאים הבאים בפשיעה, אבל שאר חולאים - כלל לא יבואו. ולהיות שקרוב הוא אצל הטבע לרפאותם מלשומרו מהם, ייעד ברפואתם ולא בחסרון ביאתם. ודו"ק:

ומהרש"א ז"ל הקשה שלדרשת חז"ל "ואם אִשִּׁים" וכו' לא תבא על נכון תיבת "כִּי", ויישב ע"פ רש"י ז"ל בחומש שפירש "ואם אִשִּׁים הרי היא כאילו לא הושמה" שכל זה כלול ב"לא אִשִּׁים", ואתי שפיר "כִּי" אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ. אולם לפירושו הראשון של רבנו ז"ל מעיקרא לא קשי מידי, שהרי "אם אִשִּׁים" אינו חוזר על מחלה בפועל, אלא על טבע העולם, ויהיה שיעור הכתוב ודברי חז"ל כך: כל המחלה אשר שמתו במצרים - גם אם אִשִּׁים בטבע הכריאה שהעובר על התורה מיד יחלה בה - לא אִשִּׁים עֲלֶיךָ, כִּי אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ במצוות שנתתי לך, שסגולתם לרפא, וכל שכן להגן מהמחלה.

379. כלומר: שפשע בעצמו, בכריאותו, שלא נוהר מצנים ופחים.

380. ולפי זה, יהיה הפסוק כך: אוילים - מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו.

381. הנה ז"ל הגמרא (סנהדרין קא.): אמר ליה רבי אבא לרבה בר מרי: כתיב (שמות טו) כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אִשִּׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ וכי מאחר שלא שם - רפואה למה? אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: מקרא זה מעצמו נדרש, שנאמר (שם) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך אם תשמע לא אִשִּׁים, ואם לא תשמע - אִשִּׁים, אף על פי כן כִּי אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ. ע"כ.

ועוד נראה שהיו מצטערים הרבה בלקיטתו לשוטט אנה ואנה, וכאומרו (במדבר יא ה) **שמו העם ולקטו**, ולא תפול השיטה והלקיטה כי אם בדבר מפוזר. ורז"ל (רש"י וילקוט על פסוק זה) לא אמרו כן, וכבר חלקו [חלק] מרכותינו ז"ל עליהם. ולזה הזהירם יתעלה שלא ירבו ללקוט [יותר] מכדי יום ביומו, למען יניחו ריוח לחלושים ולחסרי יכולת. ואך ביום הששי נתן להם רשות ללקוט לחם משנה, כי ה' יתעלה הוריד בששי כפלים משאר ימי השבוע.

והוא אומרו (טו יז-יח) **וַיַּעֲשׂוּ בֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמֶּרְבֵּה וְהַמִּמְעִיט. וַיַּמְדוּ בְּעֵמֶד וְלֹא הֶעֱדִיף הַמֶּרְבֵּה וְהַמִּמְעִיט לֹא הִחְסִיר אִישׁ לְפִי אֲבָלוֹ לְקֹטוֹ**, יאמר שהיו אוספים יד על יד, ואחרי כִּלְוָתָם - הביאו העומר למודדו כדי שלא לעבור על מצות האל שצוה "עומר לגולגולת", ומי שאסף הרבה - לא הרבה ליטול, [ונמל] רק עומר, והניח הנשאר לממעיט באסיפה:

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי לְקֹטוֹ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֶמֶד לְאַחַד וַיָּבֵאוּ כָּל נְשֵׂי־אִי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לַמֶּשֶׁה. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שְׁבִתוֹן שְׁבֵת קֹדֶשׁ לַה' מִחֵר אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אִפּוֹ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוֹ וְאֵת כָּל הָעֵדָף הַנִּיחִי לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֶּקֶר (טו כב-כג). כבר הגיד להם משה שביום ששי יש להם רשות ללקוט שני העומר לאחד, אך לא ידעו על מה ועל מה, כי היו סבורים שאף ביום שבת ירד, כי הוא יורד בטבע כגשמים וכיוצא, ולא ידעו ששבת 'לחם משנה' משום שבת.

וַיָּבֵאוּ אֵילָמָה וְשֵׁם שְׁתֵּים עָשָׂר עֵינַת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ שֵׁם עַל הַמַּיִם (טו כז). (הספור) [המספר] הזה לא נפל [ב]מקרה, וכבר פירש"י ז"ל מה שפירש וי"ב כנגד השבטים וע' כנגד ע' הזקנים. ונראה שהוא מִקְוֶן י"ב כנגד וי"ב שבטי ישראל, ושבעים תמרים כנגד ע' אמות, וכפירוש רש"י, לרמוז שכל העולם שואבים מישראל דוגמת הי"ב עינות מים המשקים התמרים.

ועוד יש לפרש, שאחרי שקבלו קצת מצות במרה, בא להם הענין הזה [לרמז] שכל השגחתו יתברך בהם, וי"ב עינות מים כנגד י"ב צרופי שמות הו"ה ברוך הוא שבהם נבראו כל העולמות, וע' תמרים כנגד תחלתם - שירדו למצרים בשבעים נפש:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וּלְקֹטוֹ דִּבֶּר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסְנוּ הַיֶּלֶךְ בְּתוֹרַתִּי אִם לֹא (טז ד). יאמר שהצער הזה אעשה להם שלא ילקטו יום אחד לימים הרבה, למען אנסנו היֶלֶךְ בתורתִּי - ולא יהרהר אחרי - אם לא. וכן כתיב (דברים ח ג) ויענד וירעיבך ויאכילך את המן וגו', אלמא שאכילת המן היא ענוי ורעבון, ולא מחסרונו - אלא מחסרון ההכנה מיום אחד לימים הרבה, והוא צער גדול לאדם כמו שנאמר (שם כח טו) "והיו חייד תלואים לך מנגד", ופירשו (מנחות קג:) זה הסומך על הפלטר. והוא שאמר לַמַּעַן אֲנַסְנוּ עַל יְדֵי דְקֻדּוּקֵי עֲנִיּוֹת הַאֲכִילָה, כי טבע האדם יחפוץ להיות בביתו תבואת ימים הרבה. ורש"י ז"ל לא פירש כן:

לזה באו נשיאי העדה ויגידו למשה, ויאמר
אלהם הוא אשר דבר הי שבתון שבת קדש
וגו', וזה סבת היותו לחם מִשְׁנֶה בששי.

ורז"ל (רש"י ומכילתא על פסוק זה) דרשו:
לחם מִשְׁנֶה - שהיה מִשְׁנֶה במעמו וריחו.
ולכאורה יקשה על זה אומרם (יומא עה.)
שנקרא שמו מן³⁸² [לפני] שהיה משתנה
לכמה טעמים (מהטעמים הידועים שרגילים

בהם בני אדם, א"כ לא היה משונה בטעמו).
ולוי נראה שלא היה ממש משתנה (לכמה
טעמים), אלא שהיה ערב מאד (עד) שהיו כל
הטעמים שבעולם תפלים [בערך אליו] ולא
יתאוו להם האדם כלל, וזה נכון לפי הפשט:

ויבוא עמלק וגו' (יו ח). כל הפרשה
נתבארה אצלינו בדרוש לשבת זכור בחלק
ב' יענין שם:

לתיבת 'מָן', ואפשר ש'מָן' הוא נומריקון של
"מִשְׁתַּנָּה".

382. לא מצאתי נוסח כזה במדרש, ואם קיים נוסח זה
- צריך להסביר מה הקשר בין 'משתנה לטעמים'